

زانکۆی سه‌لاحه‌دین - ههولێر
Salahaddin University-Erbil

بنه‌ماکانی فه‌لسه‌فه‌ی په‌روه‌رده له گۆشه‌نیگای ئه‌فلاتوون

پڕۆژهی ده‌رچوون

پیشکەش به به‌شی (فه‌لسه‌فه) کراوه، وه‌ک به‌شیک له پێداویستییه‌کانی
به‌ده‌سته‌هێنانی برۆانامه‌ی به‌کالۆریۆس له زانستی
(فه‌لسه‌فه)

ئاماده‌ کراوه له‌لایه‌ن

ڤیان دلشاد یدالله

به‌ سه‌ره‌په‌رشتی

شێروان هادی محمد

هه‌ولێر - کوردستان

2024-2023 ئادار

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قَدْ رَبُّنِي عَلِيمًا

(سوره طی، نایه تی ۱۱۴)

‘پەرۆردە رینگا چاره و سەرچاوهیه بۆ بەدیھینانی چاکەخوازی وه پائنانە بەرەو
وهرگرتنه دابونەریته شیاوه گونجاوهکان’

ئەفلاتوون (پلاتۆن)

نهم توپژینه‌وهیبه پیشکده شه به

- به دایکی دلسوز و میهره‌بانم، که هم‌میشه رینیشاندیری ژیانم بو و فیتری ئه‌لف و بیی ژیانی کردم و پیی گه‌یاندنم و په‌روه‌ردهی کردم.
- به گشت ئه‌ندامانی خیزانم.
- به ماموستای ماندوو نه‌ناس (م.شیروان هادی محمد) که هم‌میشه هم وهک برا گه‌وره و وهک ماموستا پالپشتی من و قوتابیان بوه و ئه‌رکی توپژینه‌وه‌که‌مانی گرتنه ئه‌ستو.
- به ماموستا به‌ریزه‌کانی به‌شی فه‌لسه‌فه.
- به گشت ماموستا به‌ریزه‌کانی سه‌رجه‌م قوناغه‌کانی خویندنم.
- به گشت قوتابیان و فه‌رمانبه‌رانی به‌شی فه‌لسه‌فه.

(تویژه‌ر)

سوپاس و پيژانين

- سوپاس بۇ خوای گه وره، که هميشه يارمه تي دهر و به زهيبه به رامبه ر به بنده کاني.
- سوپاس بۇ (م.شیروان هادی محمد) ئه رکی سه رپه رشتی توپژينه وه که می گرته ئه ستو.
- سوپاس بۇ ستافی کتیبخانه ی کولپژي ئاداب که هاوکاری زوریان کردم له به خشینی سه رچاوه کان.
- سوپاس بۇ هموو ئه و هاوپژيانه ی که يارمه تيان داین له ده سته که وتنی سه رچاوه کان.

(توپژهر)

پوختەى تويژينه‌وه

هەر فهيله‌سوفىك و بىرمه‌ندىك به‌شيوه‌زىكى جياواز بىرده‌كاته‌وه له فهلسه‌فه‌وه فهلسه‌فه‌وى په‌روه‌رده، كه دىدو بوچوونيان جياييه له‌گه‌ل يه‌كتر، ئەم تويژينه‌وه‌يه‌ش هه‌ولايكه بو زياتر گرنگيدان به بابەتى فهلسه‌فه‌وى په‌روه‌رده و تىروانىنى له‌لايه‌ن فهيله‌سوفى يۆنانى (ئەفلاتوون)، كه تويژينه‌وه‌كه به ناوئيشانى (بنه‌ماكانى فهلسه‌فه‌وى په‌روه‌رده له گوشه‌نىگاي ئەفلاتوون) كه له‌م تويژينه‌وه‌يه‌دا مه‌به‌ست ئەوه بووه دىد و تىروانىنى ئەفلاتوون ده‌رباره‌ى په‌روه‌رده بخريته پوو.

گرفتى تويژينه‌وه به يه‌كىك له ره‌گه‌زه گرنگه‌كانى تويژينه‌وه داده‌نريت ، چونكه تويژهر بى ده‌ست نيشانكردى گرفتى تويژينه‌وه ناتوانى تويژينه‌وه‌كه‌ى به شيوه‌يه‌كى سه‌ركه‌وتوو ئەنجام بدا به بى كه‌م و كورى، گرفتى ئەم تويژينه‌وه‌يه‌ش، برىتبه له نه‌بوونى زانيارى له‌سه‌ر فهلسه‌فه‌وى په‌روه‌رده به تايبه‌ت له‌سه‌ر (بنه‌ماكانى فهلسه‌فه‌وى په‌روه‌رده له گوشه‌نىگاي ئەفلاتوون).

هه‌روه‌ها گرنگى ئەم تويژينه‌وه‌يه له‌وه‌دايه، كه باس له دىدو تىروانىنى گه‌وره فهيله‌سوفى يۆنانى ده‌كات، كه چۆن باسى فهلسه‌فه‌وى په‌روه‌رده‌ى كردوووه وه چۆن گرنگى به لايه‌نى په‌روه‌رده داوه له‌م سه‌رده‌مه‌دا.

له‌م تويژينه‌وه‌يه ئاماژه به‌چه‌ند ئامانجىك كراوه:

- ۱- زانينى بنه‌ماكانى په‌روورده لاي ئەفلاتوون.
 - ۲- ئاشنابون به‌دىدو تىروانىنه‌كانى ئەفلاتوون له‌سه‌ر په‌روه‌رده.
 - ۳- زانينى شىكرده‌وه‌ى قوناغه‌كانى په‌روه‌رده كردن لاي ئەفلاتوون .
- هه‌روه‌ها هه‌روه‌ك هه‌رتويژينه‌وه‌يه‌كى زانستى، له‌م تويژينه‌وه‌يه ئەكادىمى پىويستى به مېتۆدىك يان چه‌ند مېتۆدىك هه‌يه كه ده‌بىت له هه‌ر تويژينه‌وه‌يه‌ك دا جوړى مېتۆده‌كه ديار و ده‌ست نيشان بكرىت، ئەوه‌ى له‌م تويژينه‌وه‌يه به‌كارهاتوووه، مېتۆدى شىكارى و مېتۆدى مېژووويه، كه تىروانىنى (ئەفلاتوون) بو(په‌روه‌رده) و بنه‌ماكانى په‌روه‌رده شىكار ده‌كات، به جوړىك شرۆقه‌ى بابەته‌كان ده‌كات به شيوه‌يه‌كى زانستى پالپشت به بنه‌ما زانستيه‌كانى تويژينه‌وه.

له كۆتايى ھەرتويژىنەوھىەك پىويستە تويژەر بگاتە دەرئەنجامى تويژىنەوھەكە، لەم تويژىنەوھىەش تويژەر گەيشتۆتە ئەنجامىكى باش وەك:

1- لەم تويژىنەوھىەدا بۆمان دەرکەوت كە ئەفلاتوون گرینگىيەكى زۆرى بە فەلسەفەى پەرورده داوہ.

2_ ئەفلاتوون سيستەمىكى لە كۆمارى خۆيدا وينا كر دووہ كە دابەشى كر دووہ بەسەر قوناغەكانى پەرورده كر دنى مندالان.

3- ھەر وھا تويژەر لەم تويژىنەوھىەدا گەيشتە ئەو دەرئەنجامەى كەوا گەشەپيدانى ھەست و پەرورده دەبىت ئامانجى تاكەكەس و ماف و چاكە و جوانى بىت.

4- پەرورده بە بۆچوونى ئەفلاتوون بە شيوھىەكى راستەقىنە دەگاتە ئەم ئامانجە بە دانانى تايبەتمەندييەكانى مامناوھندى و بويرى و شارەزايى سەربازى لە گەنجاندا، ئەمانە درندەيى زانين بوون كە گرنگە چيتر بەس نيبە بۆ ئامادەكر دنى ھاوالاتيان بۆ پيداويستىيەكانى ژيانى گشتى و پيداويستىيەكانى ژيان بۆ پەرەپيدانى كۆمەلايەتى.

5- ئەفلاتوون لەو بۆچوونەدا بوو كە دابىنكر دنى زانيارى ورد بە گەنجان دەربارەى سروشتى حوكمرانى و سروشتى راستى رھا يارمەتيدەر دەبىت بۆ ئەوھى كارى سەرەكى لە ژيانى جىھانى و كۆمەلايەتيدا بكەن.

پیرستی بابہ تہ کان

ژمارہ ی لاپہرہ	بابہ ت	ز
II	ثایہ ت	1
III	ووتہ	2
IV	پیشکە شہ بہ	3
V	سوپاس و پیزانین	4
VI	پوختہ ی توژیئینہ وہ	5
VII	پیرستی بابہ تہ کان	6
1	پیشہ کی	7
6-2	بہ شی یہ کہم / تہ وہری یہ کہم: گرنگترین رہہ نندہ کانی توژیئینہ وہ	8
2	یہ کہم / گرفت ی توژیئینہ وہ کہ	9
2	دو وہم / گرنگی توژیئینہ وہ کہ	10
2	سیتیہم / ئامانجی توژیئینہ وہ کہ	11
2	چوارہم / میتودی توژیئینہ وہ کہ	12
3	بہ شی یہ کہم / تہ وہری دو وہم: ناساندن و دیاریکردنی چہ مکہ سہرہ کیہ کانی توژیئینہ وہ کہ	13
4	یہ کہم / فہلسفہ	14
4	دو وہم / پەرورده	15
6-5	سیتیہم / فہلسفہ ی پەرورده	16
8-7	بہ شی دو وہم / تہ وہری یہ کہم: ژیان و پیگہ یشتنی ئہ فلاتوون	17
8	بہ شی دو وہم / تہ وہری دو وہم: ئامانجہ کانی پەرورده لای ئہ فلاتوون	18
12-10	بہ شی سیتیہم / تہ وہری یہ کہم: سیستہ مہ کانی پەرورده لای ئہ فلاتوون	19
15-13	بہ شی سیتیہم / تہ وہری دو وہم: بنہ ماکانی پەرورده لای ئہ فلاتوون	20
16	دہرئہ نجام	21
17	لیستی سہرچا وہ کان	22
18	پاشکو	23

پيشه‌كى

فەلسەفە، بوارىكە زۆرباس ھەلدەگرى كەدەتوانرىت تويژىنەوھى لەسەر بكرىت تاكەكانى كۆمەلگا زۆربەئاسانى لەفەلسەفەناگەن، بەتايىبەتى بۆ ئىمە كەتازە ھاتبووينە ناو جىھانى فەلسەفە ۋە لەسەرەتادا بۆمان قورسبوو بەلام لەدوای ئەوھى كەزانىاريمان دەربارەى زاراوھى فەلسەفە بەشىوازىكى فراوان خويىندەوھە دركمان بەوھەكرەد كەدەتوانىن بەئاسانى تويژىنەوھە لەسەر ئەوبابەتانە بكەين كە فەلسەفە دەيانگرىتە خۆى ۋەزىياتر دەربارەى ئەوبابەتەى كەلەژىر روشنايى فەلسەفە گولچىنيمان كىردوھە شارەزاييمان زىاتردەبىت.

ئەم جىھانە پىرە لە بىرۆكەى نوئى ۋە ھەمەچەشەن لە ھەموو بوارەكاندا ۋە چەندىن تىز، ۋەك سۆكرات ۋە ئەفلاتون ۋە ئەوانى تر، بەلام زۆرىك لە فەيلەسوفەكان پىگەيەكى ناوازە ۋە ناوبانگىكى گەورەيان بەدەست نەھىنا ۋەك ئەوھى ئەفلاتون بوو، بەو پىيەى ھۆكارى ئەمەش ميژوويى ئەو بوو دىالۆگەكان كە لە كىتەبەكەيدا (كۆمار) نوئىنەرايەتياں دەكرە، ئەوانىش نوئىنەرايەتياں دەكرە... درامى فەلسەفى راستەقىنە، كە تىيدا بىرۆكەكانى خۆى سەبارەت بە (يۆتوپيا) خستە دەمى كارەكتەرى سەرەككىيەكەى (سۆكرات مامۆستاكەى)، كە ئامادەكرابوو لەبەردەم چاويدا ۋەك يەكەم پىاو لە ميژوودا كە بەھۆى بىرۆكەكانىوھە لەسەيدارەدرا . ئەم تويژىنەوھىە لە پىشەكى ۋە سى بەش پىكەتوھە، ھەربەشى لە دوو تەوھرىپىكەيت، بەشى يەكەم لە دوو تەوھرى خۆى دەبىنيتەوھە ئەوانىش برىتىن لە تەوھرى يەكەم: گىرنگىرىن رەھەندەكانى تويژىنەوھە، تەوھرى دووھەم ناساندن ۋە دىارىكرەنى چەمكە سەرەككىيەكانى تويژىنەوھەكە.

بەشى دووھەم ئەمىش خۆى لە دوو تەوھرى دەبىنيتەوھە تەوھرى يەكەم: باس لە كاروانى ژيان ۋە پىگەيشتى ئەفلاتونەكەت، تەوھرى دووھەم: پىكەيت لە ئامانجەكانى پەروەردە لای ئەفلاتون. ھەروھە بەشى سىيەم خۆى دەبىنيتەوھە لە دوو تەوھرى يەكەم: باس لە سىستەمەكانى پەروەردە لای ئەفلاتون دەكەت، تەوھرى دووھەم: باس لە بنەماكانى پەروەردە لای ئەفلاتون دەكەت. لە كۆتايىشدا دەرئەنجام ۋە لىستى سەرچاوەكان لە خۆ دەگرىت.

به شی یه که م

ته وهری یه که م: گرنگترین رهه نده سه ره کیه کانی تو یژینه وه

1_ **گرفتی تو یژینه وه:** بیگومان گرفتی تو یژینه وه به یه کیک له ره گزه گرنگه کانی تو یژینه وه داده نریت ، چونکه تو یژهر بی دهست نیشان کردنی گرفتی تو یژینه وه ناتوانی تو یژینه وه که ی به شی وه یه کی سه رکه وتوو ئه نجام بدا به بی که م و کوری، گرفتی ئه م تو یژینه وه یه بریتیه له نه بوونی زانیاری له سه ر فله سه فه ی په روه رده به تایبته له سه ر (بنه ماکانی فله سه فه ی په روه رده له گو شه نیگای ئه فلاتوون).

2_ **گرنگی تو یژینه وه:** هر وهک دیاره که هر تو یژینه وه یه ک گرنگی و بایه خی تایبته به خو ی هه یه ، گرنگی ئه م تو یژینه وه یه ش که گه وره فله سه سفی یو نانی که چو ن باسی فله سه فه ی په روه رده ی کردوو وه چو ن گرنگی به لایه نی په روه رده دا وه له م سه رده مه دا.

3_ **ئامانجی تو یژینه وه:** به گشتی ده توانین ئامانجه کانی ئه م تو یژینه وه یه له چه ند خالی کدا کورت بکه یه وه:

1- زانی نی بنه ماکانی په روه رده لای ئه فلاتوون.

2- ئاشنا بون به دیدو تیروانینه کانی ئه فلاتوون له سه ر په روه رده.

3- زانی نی شیکردنه وه ی قو ناغه کانی په روه رده کردن لای ئه فلاتوون.

4_ **میتودی تو یژینه وه:** وهک زانراوه هر تو یژینه وه یه کی زانستی و ئه کادیمی پیویستی به میتودیک یان چه ند میتودیک هه یه که ده بیته له هر تو یژینه وه یه ک دا جو ری میتوده که دیار و دهست نیشان بکریت، ئه وه ی من له تو یژینه وه که م به کاری دینم میتودی شیکاری میتودی میژووی که تیروانینی (ئه فلاتوون) بو (په روه رده) و بنه ماکانی په روه رده شیکار ده که م، به جو ریک شروقه ی بابه ته کان ده که م به شی وه یه کی زانستی پالپشت به بنه ما زانستیه کانی تو یژینه وه.

تەۋەرى دووم: ناساندن و دياربكردىن چەمكە سەرەككەكانى توپزىنەۋەكە

1-فەلسەفە:

ئىمە كاتىك دەربارەى چىەتى فەلسەفە دەپرسىن، پرسىيارىكى فەلسەفىانە ئاراستەى ھزىمان دەكەين، كە لە چىەتى فەلسەفە دەكۆلئىنەۋە. پرسىيارىك كە دەروازەو پانتايىەكى فراوانمان لە بەردەم والادەكات، بۇ رووچوونە نىو رىشەو جەۋھەرى فەلسەفەۋە. فەلسەفە ھونەرى پرسىياركردنە، ياخود ۋەلامدانەۋەى ئەو پرسە قولانەىە كە لەزىھنماندا درووست دەين، لە قۇناغەكانى تىرى بىر كىردنەۋەى مروفا، بەشىۋاز و مېتۇدى ئەفسانەىى و ئايىنى ۋەلام دراۋنەتەۋە.

پرسىياركردن دەبارەى چىەتى فەلسەفە، ۋەكو ھەر پرسىيكى تىرى ئەقلانى پىۋىستى بە مېتۇدى ئەقلانى و ژىربىژى و پىشكەشكردنى ئارگۇمىنتە بۇ پىشتراستكردنەۋەى ۋەلامەكانمان بە ئارگۇمىنتى ئەقلانى. فەلسەفە ھونەرى پرسىياركردنە، كاتىك ئىمە لە چىەتى فەلسەفە دەپرسىن، پرسىيارىكى فەلسەفىانەمان وروژاندوۋە، بۇيە ھىندە سادەوساكارنىە، ۋەلامىكى ئامادەمان بۇ ئەو پرسە فەلسەفىە ھەبىت، چونكە فەلسەفە، برىتە لەكۆى ئەو پىروسىسە مېژووېيەى كە مروفا لە رېگەى مېتۇدى ئەقلانى و فەلسەفىانەۋە، بىر لە سىروشت و بوون و دياردە ناديارەكانى جىهان دەكاتەۋە(نەجمەدىن، ۲۰۲۱: ۱۹) لەبنچىنە يۇنانىيەكەيدا لەدارشتنى ھەردوۋ ووشەى خۇشوىستنى دانايى ودانايى ھاتوۋە كە پىكەۋە ماناي خۇشوىستنى دانايى دىت لەروۋى بە كارھىنانەۋە، لەلىكۆلئىنەۋەى بنەما يەكەمىنەكان و راقەكردنى مەعرفە بەشىۋەيەكى عقلى و تراۋە ، لاي ئەرستۇ فەلسفە لايەنى تىۋرى و كىردارى دەگرىتەۋە ، رىواقىەكان ىش كورتىان كىردۆتەۋە لەلۆژىك وئخلاق و سىروشتدا(چىا، ۲۰۰۵: ۱۷۷)

ھەرچەندە فەلسەفە بابەتتىكى فرەپەھەندە و ناتوانرىت پىناسەيەكى گىشتى بۇ بكرىت، بەلام لە دىدى منەۋە(فەلسەفە لە گىشتايەتى خۇيدا ھونەرى پرسىياركردن و تاقىكردنەۋەى شتەكانە، لە رېگەى پامان و بىر كىردنەۋەى بۇ گەشىتن و دۆزىنەۋەى فاكتە شاراۋەكان). ۋەكو سوكرات دەلىت: ” ژيانىك

تاقى نەكرابىتەۋە واتايى ژيانى نىھ". واتا ئەۋ ژيانە ساختەيەي كە لەسەر بونىادى ترادسيون و زانباريە ساختەكان بونىادنراۋە پىئويستە تاقىبىكرىتەۋەۋە لە رىگەي نەشتەرى رەخنەۋە شىبىكرىتەۋە.(چون دىقۇد) بەمجورە پىئاسەي فەلسەفە دەكات:

كوشيشىكە مروف بۇرونكرىدەۋەي ئامانجە بنەپرەتتەكانى لەژياندا ئەنجامى دەدات

(سەئىد، ۲۰۲۱: ۲۵)

2- پەرۋەردە:

ئەفلاتون لە پىئاسەي پەرۋەردەدا وتويەتى: رايىننى فىترەتى مندالە لەسەر چاكانەخۋازى لە رىگەي ۋەر گرتتى دابونەرىتە شىاۋ و گونجاۋەكان.

پەرۋەردە لە رىگەي (مىلتون ۱۶۰۸-۱۶۷۴) يارمەتيدەرى تاكە بۇ ئەنجامدانى ئەركە گشتى و تايبەتەكانى، لە كاتى ئاشتى و جەنگدا بەشىۋەيەكى گونجاۋ وليھاتوو.

"بىستالوزى" پەرۋەردەي درووست بە كىردارىكى بەرھەمدار و ئىنادەكات كە لەكەناراۋاىكدا رەگى داكوتابىت.

"چون دىۋى" دەلىت : پروسەيەكى بەردەۋامە بۇ بونىادنانەۋەي ئەزمونەكان، بە ئامانجى فراۋانكرىدەن ۋ قولكرىدەۋەي ناۋەرۋكى كۆمەلايەتتىيەنى تاك.

پە رۋەردەكرىدەن لە كوردستاندا بەرەۋپىش دەبەن، بوون و ھەيمەنەي خۇيان سەپاندوۋە . ۋەك وتم، لەبەر ئەۋەي پەرۋەردە دامەزراۋيەكى كۆمەلايەتتىيە دەشى لە گەشەسەندەن و فراۋانبوونى كەسايەتتى تاكدا رەنگ بداتەۋە و، لەۋ پوۋەۋە رۋلىكى بەرچاۋ بگىرئىت؛ بەرنامەرىژى و پلاننان لە كايەي پەرۋەردەدا ئەركىكى ھەستىار و گىنگە (سىۋەيلى، ۲۰۱۵: ۹۲).

3- فەلسەفەى پەرورده:

پيشەى فەلسەفەى زاراوہى پەرورده:

لەرورانگەى فەلسەفەى ۋە دەتوانىن زياتر شيكردنه بۇ چەمكى پەرورده بگەين بە خەيندنه ۋەى بۇچوونى فەيلەسووفان لەوانەش:

ئەفلاتون 428_348 پ.ز؛ پەرورده برىتتە لە پيدانى ھەموو جوانكارى و تەواوكارىەك بەجستە و دەروونى مروّف.

سوكرات 469_399 پ.ز وتى؛ پەرورده برىتتە لە دارشتتە ۋەى دەروونى مروّف لەسەر ھەق.باشە و جوانى، بۇ بەدەستەيتانى كۆمەلگايكى باشتر.

ئەبو حامدى غەزالى 1058_1111 ز. لەبارەى پەروردهوتى؛ "كارى پەرورده ۋەكو كارى جوتيارە چۆن ئەو نەمام ورووہكە كشتوكالئەكانى بەردەوام چاودئيرى دەكات و پاكيان دەكات پەروردهش بە ھە مان شيۆەزە.

جان جاك رۇسو 1721_1772 ز؛ پەرورده ئامادەكارىيە بۇ رەخساندى ھەلە مروبيەكان تا مندال گەشە بكات لە روانگەى ئارەزو و مە بە ستە كانىەوہ.

ھيربارت سپنسر 1820_1903 ز؛ پەرورده ئامادەكردنى تاكە بۇ ژيان بە تە واويى.

جۆن ديوى 1845_1905 ز؛ پەرورده ژيانە كردهى بەدەستەيتانگونجاوى نيوان تاك و ژينگە.

فەلسەفەى پەروردهىى مروّف ۋەك تاكە بوونەوہرى زانا و داھينەر، خاوەنى (ئەفسانە، فەلسەفە، ئايين، و زانست) ھ، ئەفسانە بە كۆنترين سەرچاوەى مەعريفى مروّف دادەنرئت كە سەرچاوەكەى دەگەرئتەوہ بۇ خەيال و ليكدانەوہ ئەقلىەكان تا ئاستى فەنتازيا بۇ شيكردنه ۋەى ژيان و ژينگەكەى بەگشتى. فەلسەفە پشتدەبەستى بە ليكدانەوہ سەلمئيراوہكانى ئەقل (دوور لە خيال) بۇيە مەعريفەى بەدستەتوو لەفەلسەفە زياتر ئەزموون دەكرئت. ھەرۋەھا ئاين بەتايبەت ئاسمانىەكان، پشتدەبەستى بە ھەقىقەتئىكى ئيلاھى ھاتوو لە ئاسمانەوہ بۇ سەر زەوى. ئەمەش لەرئگايى سروش بۇ پيغمبەران،

واتا مه‌عريفه‌ي ئاييني له‌ده‌ره‌وه‌ي مرؤقه‌وه سه‌رچاوه ده‌گريٽ . مه‌عريفه‌ي زانستي له ئه‌نجامي خويندنه‌وه، ليكؤلينه‌وه، ئه‌زمونكردي . واقعي بؤ ديارده‌كان سه‌رچاوه ده‌گريٽ له شته‌كان ده‌كؤليته‌وه.

يه‌كمجار ” سيسرون 43پ.ز ”(Education) وشه‌ي په‌روه‌رده له‌زمانى لاتيني بؤ به‌خيوكردنى ئاژهل به‌كارهيناهه. پلين 79پ.ز “ ئه‌م وشه‌يه‌ي بؤ چاوديريكردي روه‌ك به‌كارهيناهه. واتا؛ زاراه‌ي “ ئيدوكه‌يشن سه‌ره‌تا بؤ ئاژهل و روه‌ك به‌كارهاتوه‌ي Education سالى 1539ز. له فه‌ره‌نگي فه‌ره‌نسى “ رؤبيرت ئيتيان ” وشه‌ي لاتيني وه‌رگرتوه كه به‌ماناي گه‌شه‌كردن و زيادبوون Educate چه‌مكى له ليكؤلينه‌وه Education به‌كارهيناهه. دواى وشه‌ي ده‌رووني په‌روه‌رده‌يه‌كان ، له زمانى لاتيني ئه‌وروپيه‌كان به‌كارهات وه‌ك واتا بؤ (ئاماده‌كردنى منداال له‌رووي ئه‌قلى و ده‌رونيه‌وه) (له‌تيف، 2021: 5).

بەشى دووھم

تەوھرى يەكەم: ژيان و پىنگەيشتى نەفلاتون:

نەفلاتون: (۴۲۷_ ۳۴۷ پ.ز) لە ئەسینا لە سالی ۴۲۷ پ.ز لە بنەمالەيەكى ئەرستۆكراتى لەدايكبوو، گرنگىيەكى تايبەتى لە ميژووى هزرى كۆمەلايەتيدا ھەيە، يەككىك لە بەرھەمە ھەرە گرنگەكانى كتيبي (كۆمار)ە، كە ھەلگري پرۆژەيەكە بۇ پەرورەدەكردى تاكيكى كۆمەلايەتى بەسوود، بۇ ئەمەش لە پەرورەدەكردى مندالەوہ بەپى پيوستىيەكانى كۆمەلگا دەستپىدەكات، پىيوايە: دەولەت، يان كۆمەلگا دەبيت ئەركى سەرپەرشتيكردىن و پەرورەدەكردى گشتى ھاولاتيان بگريتە ئەستۆ، بەم جۆرەش دەولەت مافى ئەوہى ھەيە مندالەكان لە دايك و باوكيان وەر بگريت، ئەركى بەخۆكردىن و پەرورەدە چاوديرىكردىيان بگريتە ئەستۆ، بەر لەوہى پەيوەندى رۆحى لەگەل دايك و باوكيان دروست بكن.

(Mintz, amiss: 2018:87)

ئەمەش دوای قۇناغى شيرەخۆرى، مندالەكان بە پىي تواناي جەستەييان جيا دەكرينەوہ، ئەوانەى لە رۆوى جەستەيىوہ بەھيز و بەتوانان، پەرورەدە و ئامادەدەكرين بۇ شەركردن، دواتر داب و نەريت و ھونەرەكان فيردەكرين خۆشەويستى و فەزىلەتى ريسا ئاينىيەكانيان تيادا دەچيندرىت بۇ جەنگ

(Waterfield Robin,1994:36).

ئەوانەى تواناي فەلسەفيان ھەيە بۇ ھەردوو رەگەز (نير و مى) جيا دەكرينەوہ و دەبيت خۇيان تەرخان بكن بۇ خويندىنى فەلسەفە و لۆژيك و فيركردنى گەران بەدوای راستەقىنەى شتەكاندا. نەفلاتون پىيوايە: كەسى فەرماندار پىويستە تەمەنى لە سەرۆوى (50) پەنجا سالى بيت. ھەرۆھا بە زنجيرەيەك قۇناغى خويندىنى زانين و فەلسەفيىوہ رۆيشتىيت، ئەمەش تەنيا لە فەيلەسوفان بەدى

دەكرىت (Barrow, Robin, 2010;6)

تهوهری دووهم: ئامانجه کانی په روهرده لای نه فلاتوون:

گرنګترین ئامانجه کانی په روهرده، که له نووسینه کانی نه فلاتوونه وه وهرگیراون، ده توانریت به م شیوهیه پوخته بکرین:

1- کار بکه بو به دهسته پیتانی یه کیتی نیوده ولتی؛ به له بهرچا وگرتنی تیروانینی نه فلاتوون بو بلاو بوونه وهی رچی تاکه که سی له نه سینا له ماوهی حوکمرانییه که یدا بو به دیه پیتانی نه م ئامانجه له ریگه ی په ره پیدانی رچی کومه لگا یان هه سترکردن به ههستی ژیانی کومه لایه تی، ده ولت و پاراستنی به رژه وه ندییه کانی خوت.

2- په ره سه ندنی هاو لاتیوونی ته ندروست له تاکه کاند، نه م هاو لاتیوونه ش که به باشی دهرکه وتووه و په روهرده به بوچوونی نه فلاتوون به شیوهیه کی راسته قینه ده گاته نه م ئامانجه به دانانی تاییه تمه ندییه کانی مامناوه ندی و بویری و شاره زایی سه ربازی له گه نجاند، نه مانه درنده یی زانین بوون که گرنګه چیتر به س نییه بو ئاماده کردنی هاو لاتیان بو پیداویستییه کانی ژیانی گشتی و پیداویستییه کانی ژیان بو په ره پیدانی کومه لایه تی، بویه کاروباری حوکمرانی و بارودوخی ژیانی سیاسی و ئابووری و پیویستی به دهسته پیتانی شاره زایی له چه ندین پووه وه.

نه فلاتوون له و بوچوونه دا بوو که دابینکردنی زانیاری ورد به گه نجان دهر باره ی سروشتی حوکمرانی و سروشتی راستی رها یارمه تیدهر ده بیت بو نه وهی کاری سه ره کی له ژیانی جیهانی و کومه لایه تیدا بکه ن.

3- له نه نجامی چه ندین سالی بیرکردنه وه، نه فلاتوون ناوه رچی گه ردوون بوو، و به شیوهیه کی سروشتی له رچی مندالدا بوونی هیه و نه رکی په روهرده بریتیه له به رزکردنه وهی می شک به سه ر شته باشه کاند و رچ به سه ر جه سته دا، به به ئاگاهیتانه وهی هیزی عه قلی تیدا، یان به واتایه کی دیکه، ئامانجی په روهرده و نه رکی نه وهیه که حوکمی ژیری له ژیانی گه شه کردووی منداله که دا پته و

بکات.

4- گه شه پیدانی ههست و پهروه رده ده بیت ئامانجی تاکه کهس و ماف و چاکه و جوانی بیت و له بهر ئه وه پئویسته رۆحی به رزی تاکه کهس فیتر بیت بۆ ئه وهی نمونه که له سهرووی واقیعه وه دابنیت و سهرنجی ئه و شتانه بدات که له کاتی نه مردا ده ژین مندال به سروشت بارودۆخی ئاره زووه کانی خوشدهویت و ئهرکی پهروه رده گرنگی به راستی نمونه یی ده دات.

5- ئه و مندالانه به رهه م بهیتن که توانای به رپوه بردنی خویان هه یه و ده توانن بیر له و کیشه یه بکه نه وه که په یوه ندییان به هه لسوکه و ته کانیانه وه هه یه، به م شیوه یه بارگرانی له سه ر باری رینمای و یاسای ورد له و بابه تانه دا ده بینن.

6- کار بۆ ئه وهی مندالان به هاوئا ههنگی بژین، بۆ ئه وهی قوتابخانه بیته گه وره ترین دهسته ی کومه لایه تی و مرویی، پهروه رده ی راسته قینه ده بیت گه وره ترین ئامانجی به شارکردنی مندالان بیت و په یوه ندییه کانیان له گه ل یه کتر و په یوه ندییه کانیان له گه ل ئه وانه ی فه رمانه واییان ده که ن باشتر بکات.

7- سروشتی مروف و ژیان ی ئالۆزی پئویستی به پئویستی یه کخستنی توخمه کانی ئالۆزییه که ی هه یه و بۆ ئه وهی ئه م توخمانه وه ک یه که یه ک بن، پئویسته داواکارییه کانی جهسته و می شک یه کبخرینه وه و ژیانیک که له سه ر بنه مای نه ریت و ئه وانه ی له سه ر بنه مای بیرکردنه وه و به رژه وه ندییه تاکه که سییه کان و به رژه وه ندییه کانی ده ولت دامه زراون و ئهرکی پهروه رده کاره مه زنه که له م حاله ته دا بۆ به دهسته ئینانی یه کسانی له که سایه تیدا. (علی، ۲۰۱۰: ۳۲۴)

بەشى سېيەم

تەوهرى يەكەم: سېستەمەكانى پەروەردە لاي ئەفلاتوون:

ئەفلاتوون لە كىتەبەكەيدا بە ناوى "كۆمار" دەولەتتىكى نمونەيى خەيالى كردووه كه دەست دەكات بە بەخۆكردنى مندالانى خوار تەمەن دە سال، پەروەردەيەكى دوور لە كارىگەرى دايك و باوكيان، چونكە بنیاتنانى ئەم دەولەتە بە بۆچوونى ئەو لە سېبەرى ئەو مندالانەدا بوونى نىيە كە لەلایەن گەرەكانەو گەندەلكراون و پېويستە هەموو مندالنىك لە سەرەتای پەروەردەو يەكسانىيەكى تەواوى پېندىرئەت لە دەرفەتە پەروەردەيەكاندا، چونكە كەس نازانىت روناكىە بلىمەتە لە كوئىدايە ، كەواتە چۆن دەكرىت لە رىگەي سروسشەو بەت، لەوانەيە لە رىگەي مۇسقىاوه بەت، چونكە دەبىتە هۆي رېتم و هاوتاهەنگى و هەماهەنگى و جوانى بۆ رۆح دەهينئەت (ئەمە بۆچوونى ئەفلاتوونە) ، و ئەفلاتوون يارمەتى پەروەردەيىمان پېشكەش دەكات لەسەر بنەماي دابىنكردنى توخمەكانى پەروەردە بۆ مېشكى مندالەكە بەبى زۆرداركردن يان زۆركردن چونكە پياوى ئازاد دەبىت ئازاد بەت لە بەدەستەپنانى زانىارى وئەو زانىارىيەكى كە بە زۆرەملى دىت لە مېشكدا نامىنئەتەو و ئەفلاتوون سېستەمىكى لە كۆمارى خۆيدا وئىنا كردووه كە دابەشى كردووه بەسەر قۇناغەكانى داهاوتودا:

1- قۇناغى باخچە ي ساوايان: تىگەيشتنى ئەفلاتوون بۆ قۇناغى باخچە ي ساوايان هاوتايە لەگەل بىرۆكەي بلاوبوونەوئەي خاوەندارىتتى و خاوەندارىتتى دەولەت بۆ هەموو شتىك بە تاكەكانىشەو، بۆيە بىنى كە قۇناغى باخچە ي ساوايان لە لەدايكبوونى مندالەكەو دەست پىدەكات تا تەمەنى شەش سالى و لە سى سالى يەكەمدا كە سەرنجى ئەوئەيە كە خۆراك بە مندالەكە بەدەت و چاودىرى مندالەكە بكەيت و پىي بناسىنئەت تا ئاستى هەندىك هەست وەك چىژ و ئازار بۆ يە پىويستە دوربخرىتەو لەترس بەلام سى سالى كوتاي كە بەگرنگترىن ماوئەي فېربون دادەنرئەت لە ژيانى مندالەكە كە پىويست ناكات لەم ماوئەي فېرى يارى كردن و كات بەسەربردن و گوئىگرتن لە چىرۆكى

خەيالى و ئەفسەناوى وچىپروكى خواۋەندەكان بىت، لە روانگەي ئەفلاتونەۋە دروستە لەم قۇناغەدا مندالەكە سزا بدرىت.

2- قۇناغى يەكەم (سەرەتايى): ئەم قۇناغە لە تەمەنى شەش سالىيەۋە تا تەمەنى سيانزە سالان و مندالان لە خویندى سەرەتاييدا فير دەبن و لەو مالانەدا دەژين كە لەلايەن دەۋلەتەۋە ئامادەكراون بە جياكردنەۋەي كورپان لە كچان، لەم قۇناغەدا مندالان ئايين، ئەخلاق، مۇسقىقا، بىركارى و رايھىنان دەخوينن، وەرزش، بنەماكانى رايھىنانى سەربازى و سواری ئەسپ، ئەفلاتون يەكەم بۇچوونى خوى لە فيركردنى خوينەران و نووسين.

لە كتيبي ياساكاندا ھاتوۋە كە پيويستە فيربوونيان تا تەمەنى ۱۰ سالى دوابخريت و بەردەوام بىت لە خویندىن تا كۆتايى قۇناغەكە.

3- قۇناغى دواناۋەندى: ئەم قۇناغە لە تەمەنى (۲۰-۱۳) سالىيەۋە دريژ دەبىتەۋە كە تايبەتمەندى سى سالى يەكەمى تەمەنى (۱۳-۱۶) ھەيە بۇ بەردەوامبوون لە خویندىنى بابەتەكانى قۇناغى يەكەم، لىجگە لە فيركردنى ژەنين بە ھارپ كە ئەفلاتون سوور بوو لەسەر ئەۋەي كە خویندىكار بۇ ماۋەي سى سال فيردەبىت، جا رازى بىت يان ھەزى لى نەبىت، ھەروھە ماۋەيەكە لە تەمەنى (۱۶-۱۸) پىسپورى لە رايھىنانى ياربيە وەرزشىيە توندوتىژەكان و رايھىنانى سەربازى و ھىچ بابەتتىكى دەروونى و فير نابىت.

4- قۇناغى بەرز: كور و كچى راستودروست لە تەمەنى بىست سالىدا ھەلدەبژىريت بۇ ئەۋەي خويان ئامادە بكەن بۇ ئەۋەي ببن بە فەيلەسوف و فەرمانرەۋا، ماۋەي لىكۆلینەۋەكە لەم قۇناغەدا دە سال تەرخانكراۋە بۇ لىكۆلینەۋە زانستىيەكان كە لەلايەن بىركارى، ئەندازىارى، ئەستىرەناسى و مۇسقىاۋە ديارىكراون.

ئەۋە ئەو چوار بابەتە بوون كە چوار كۆمەلەي پەرۋەردەيى لە ھونەرە لىبرالەكان پىك ھىتا، كە بناغەي بەرنامەي خویندىنان بە دريژاي سەدەكانى ناۋەراست وەرگرت و كاريگەرى خوى لەسەر

به‌نامه‌ی خویندن دريژکرده‌وه تا سه‌رده‌می مؤديرن.(النباهين:۹۹:۱۹۹۶ _ ۱۰۰)

**ته‌وه‌ری دووهم :سیسته‌می په‌روه‌ده‌ی نه‌فلاتوون له هه‌ردوو روانگه‌ی نه‌خلاق و باوه‌ری بوون به‌خودا و رۆح
أ_ نه‌خلاق له سیسته‌می په‌روه‌ده‌یی نه‌فلاتوون:**

نه‌فلاتون ده‌زانیت زۆریک له خوینه‌ران گوماناوین، بۆیه هه‌ولده‌دات بنه‌ماکانی نه‌خلاقى سروشتی
بدۆزیتته‌وه که رۆحی مرۆقه‌کان به‌ره‌و دادپه‌روه‌ری پینمایى ده‌کات به‌بی نه‌وه‌ی ئاماژه به
دۆزه‌خ و به‌هه‌شت و پاراگاتۆری بکات، سیاسه‌ت مامه‌له له‌گه‌ل گه‌وره‌ترین و دادپه‌روه‌ترین
حیکمه‌ت ده‌کات که ئیمه ده‌یزانین که په‌یوه‌ندی به‌به‌خشینه‌وه هه‌یه فه‌رمان به‌خیزان و حکومه‌ت.
کیشه‌یه‌خلاق له مملانی نیوان چیژی تاک و چاکه‌ی کومه‌لایه‌تیدایه. نه‌فلاتون به‌شیوه‌یه‌کی جوان
ئهم بابه‌ته ده‌ورۆزینیت و زمانی کالیاس به‌کارده‌هینیت بۆ به‌رگریکردن له‌خۆی به‌شیوه‌یه‌ک که..
هیچ زانایه‌ک کاریکی بی نه‌خلاقى نه‌کردوه. له‌م باسه‌دا دان به‌وه‌دا ده‌نیت که زۆریک له‌چیژه‌کان
به‌دلن، به‌لام زیره‌کی پیوسته‌ بۆ جیاکردنه‌وه‌ی چیژی باش و خراپ و له‌ترسی نه‌وه‌ی که ئهم
زیره‌کی و هیژی تیگه‌یشتنه‌ زۆر دره‌نگ بیت بۆ نه‌وه‌ی بگاته‌ هاواری مرۆف، وا گریمانه‌ ده‌کریت
که له‌رۆحه‌کاندا له‌گه‌نجان، خوویه‌کی میان‌ه‌وی هه‌یه، واته‌ هه‌ستی مامناوه‌ندی زی‌رینبو پینشیار
رۆح یان په‌رهنسیبی ژیان سی ئاست یان پیکهاته‌ی هه‌یه، ئاره‌زوو و ئیراده و بیرکردنه‌وه، هه‌ر
پیکهاته‌یه‌ک فه‌زیله‌ت و میان‌ه‌وی و بویری و حیکمه‌تی خۆی هه‌یه، که ده‌بیت ته‌قوا و دادپه‌روه‌ری
بۆ زیاد بکه‌ین، که به‌جیگه‌یانندی ئه‌رکه‌کانمانه‌ به‌رامبه‌ر به‌دایک و باوک و خوداوه‌نده‌کان،
دادپه‌روه‌ری ده‌توانریت هاوکاری بکریت، ئه‌و ئهم پیکهاته‌یه‌ی به‌گشتی پیناسه‌ کردوه، بۆ نمونه
هاوکاری توخمه‌ پیکهینه‌ره‌کانی که‌سایه‌تی له‌که‌سیک یان گه‌لیک له‌ولاتیکدا، هه‌ریه‌که‌یان به
گونجاوترین شیوه‌ ئه‌رکی خۆیان جیبه‌جی ده‌که‌ن. چاکه‌ له‌حیکمه‌تی پاکدا نییه، نه‌ له‌چیژدا ته‌نیا له
چیژدا نییه، به‌لکو تیکه‌له‌یه‌کی ریژه‌یی و هاوئا‌هه‌نگی ئه‌و دووانه‌یه‌ که ژیانیکی ژیرانه‌ دروست ده‌کات

(کريشنان، ۱۳۶۷، ۴۲)

له یوتوپيای دهولتهی ئایدیالی خویدا، حەزی له هونەر و شیعەر، که به بۆچوونی دهولته پینچهوانه‌ی پیوه‌ره ئه‌خلاقیه‌کانن ئه‌گەر نیشتمانپه‌روه‌ری بووايه ریگه‌ی نه‌ده‌دا بلاوبکریته‌وه؛ نمایش و وتاردانی نائینی قه‌ده‌غه کرا؛ ته‌نانه‌ت هۆمه‌ر، فۆرمی وه‌سوه‌سه‌ئامیزی لاهوتگه‌راییی دژه ئه‌خلاق، هه‌روه‌ها له‌لایه‌ن موسیقای دۆریک و فریجیه‌وه په‌تکرایه‌وه په‌نگه، به ریگه‌پیندراو هه‌ژمار بکریته، به‌لام هیچ به‌یتیکی موسیقی ئالۆز و هیچ هونه‌رمه‌ندیکی لیته‌توو که ده‌نگی بدات

دابینکردنی خاو و نائاسایی وه‌رنه‌گیرا و هه‌ر داهینانیکیی ریشه‌یی قه‌ده‌غه کرا.

جوانی وه‌ک چاکه وایه له سیمیتری و ریگوپیکیدا. کاریکی هونه‌ری وه‌ک بوونه‌وه‌ریکی زیندوو بیت که‌سه‌ر و جه‌سته و ده‌ست و قاچی هه‌بیت و هه‌موویان له یه‌ک بیرکردنه‌وه بژین. به بروای زاوای سۆزداریمان، جوانی راسته‌قینه رۆحیه و جه‌سته‌یی نییه، شیوه ئه‌ندازه‌یه‌یه‌کان جوانیه‌کی په‌ها و ئه‌به‌دیان هه‌یه و ئه‌وه ئه‌ستیره ئه‌ستیره‌یانه‌ی که ئاسمانه‌کان لیانه‌وه دروست ده‌بن له ئه‌ستیره‌کان جوانترن، خۆشه‌ویستیش به واتای گه‌ران دیت. جوانی، وه سێ قۆناغی هه‌یه، که بریتین له خۆشه‌ویستی بۆ جه‌سته و بۆ رۆح و بۆ حه‌قیقه‌ت. خۆشه‌ویستیه‌ک که به‌دوای جوانی په‌ها و فۆرمی کامل و ئه‌به‌دیدا ده‌گه‌ریت. ئه‌مه خۆشه‌ویستی ئه‌فلاتونیه نه‌ک سۆز و خۆشه‌ویستی جه‌سته‌یی نیوان ژن و پیاو. لی‌ره‌دایه که ئه‌فلاتون شاعیر و فه‌یله‌سوف له ئاره‌زووی سووتاوای تیگه‌یشتن له نه‌ینیه‌کان و ئینتیزی یاساکان و شیوازی دروستکردن و ئامانجی جیهان ده‌بنه یه‌ک بۆ بۆچوونه‌که.

ئه‌فلاتون، ئه‌وه‌ی راسته تاک نییه، تیپه‌ر نییه و په‌وتی گۆرانی جیهانی ده‌ره‌وه‌ش نییه، به‌لکو فۆرم یان راستی گشتی هه‌یه که ئه‌به‌دی و نه‌گۆر و کاملن. هه‌روه‌ها ئه‌م مه‌ته‌لانه پیوه‌ریکی ئایدیالان بۆ هه‌سه‌نگاندن و واتای کاملبوونی په‌ها ده‌گه‌یه‌نن مه‌ته‌له‌که‌ی ئه‌فلاتون به چه‌مکی نمونه‌ی باشده‌گاته لوتکه. نمونه‌ی چاکه نابیت وه‌ک هیژیکی دیاریکراو سه‌یر بکریته، ته‌نها ده‌توانریت

به‌راورد بکريت به خور که تيشک ده‌داته سهر هم‌وو لايه‌نه‌کانی دروستکردن، ئەفلاتون ږوونی ده‌کاته‌وه که نمونه‌ی چاکه له ژيان و حه‌قیقه‌ت به‌رزتره و چه‌مکی خوداش ده‌گریتته‌وه . (کاپلستون، ۱۳۶۸، ۵۵).

ب- باوه‌ږوون به خودا و ږوخ به سیسته‌می په‌روه‌ده‌ی ئەفلاتون:

ئەفلاتون پئی وایه فیرکارییه ئاینیه باوه‌کان ده‌بیتته هوی تیکچوونی ئەخلاق و به زور ده‌بیتته هوی بیباوه‌ږی. چون بزانی خودا بوونی هه‌یه؟ ئایا ده‌زانی باوه‌رمان به خودا هه‌بیت؟ ئەفلاتون له‌و ږوونه‌یه که قبولکردنی گشتگیری بوونی خودا، بنه‌ما ئەزمونییه دیاریکراوه‌که‌ی ده‌گه‌یه‌نیت. ئارگو‌مینتیکی تری ئەفلاتونی ئاماژه به بوونی جووله‌ ده‌کات. ئەفلاتون ده‌لایت ئو‌بژه‌کان به خو‌یان ناجولین و پیوستیان به بنه‌مایه‌کی کو‌تایی هه‌یه که له ده‌روه‌ه بیت. وه‌ک چون ږوخ فه‌رمان‌ږه‌وای مرو‌فایه‌تییه، خوداش هوکمرانی جیهان ده‌کات. جگه له‌وه‌ش ئەفلاتون ئاماژه به سیسته‌میکی سه‌رنج‌راکیش ده‌کات که له جیهاندا ئاماده‌یه و ده‌لایت ئەم سیسته‌مه ناتوانریت وه‌ک ږیکه‌وتیک سه‌یر بکريت، به‌لکو ئەو سیسته‌مه‌ی باسکراوه نیشانه‌ی دابینکردنی هیزیکی بالایه‌بریتیه له فه‌لسه‌فه‌ی ئەفلاتون له‌سه‌ر ئەو باوه‌ږه دروستکراوه که ږوخ له‌ناو ده‌چیت، چون دل‌نیابین له‌وه‌ی ږوخ به مردن له‌ناو ناچیت؟ ئەفلاتون ده‌لایت ږوخ وابه‌سته‌ی جه‌سته نییه، به‌لکو ئەوان هوکمرانی ده‌که‌ن.

ږوخ نه‌گوره و له کاتی توانه‌وه‌ی به‌رده‌وامدا له‌ناو ناچیت و جه‌سته له‌ناو ناچیت. مانای سه‌ره‌کی ږوخی ژیان ئەوه‌یه؛ ږویه بیری مردن لئی به‌ده‌ر ده‌کريت. له ږوانگه‌ی لوژیکه‌وه ئەفلاتون په‌نای ږو ئەم پیچه‌وانه‌یانه برده‌وه؛ چونکه ئەوان باسیان له‌وه کردوه که بوونی ژیان پیوستی به بوونی مردن هه‌یه ئەگه‌ر بوونی مردن پیوستی به بوونی ژیان هه‌بیت. هه‌روه‌ها مردن ده‌توانیت ئەو شتانه به‌ده‌ست به‌ینیت که ئاویتته بیت؛ ږویه ده‌ستی به ږوخ ناگات که جه‌وه‌ریکی ساده‌یه، ئەو

رۆحهی که له جهستهدا زیندانی کراوه ئه به دبییه و به سروشتی خوئی له سنووری ژیانى مرؤف
تیده په ریت. (شاتق، ۱۳۶۹، ۳۲)

ئه فلاتون ئاماژه به وه دهکات که رۆح به پیچه وانهى ئه وه جهسته یانهی که هانده ریکی دهره کییان
ههیه بو جووله، به تهواوی سه ره به خوویه و سه ره چاوهی جوولهی خوئی له ناو خویدا ههیه و
کاتیکوابه ستهی هیزه دهره کییه کان نییه، ئه واهه وه نه ده توانریت دروست بکریت و نه له ناو بچیت؛
بویه به پۆلینه کانی کات و شویندا تیده په ریت. ئه فلاتون به دلنیا ییه وه تیوری دووباره
له دایکبونه وهی رۆح قبول دهکات. ده لیت جووری ژیانى دواى مردن به ژیانى دونیای ئیمه دیاری
دهکریت. مه زاجمان به رده وامی له سه رانسهری گهردوونه که ماندا دروست دهکات. لیره وه رهنگه
مرؤفی خراپه کار له ژیانى داهاتوودا بیهته ئاژه ل، له کاتیکدا مرؤفی باش رهنگه بیهته فه یله سوف. له
بنه رهدا چاره نوو سیرۆح له سه ر زهوی تاریک و خه مناکه؛ بویه ئامانجی وه رگرتنه وهی پاکی
ره سه نی خوویه تی.

نیرقانا له بودا ده چیت و به زه حمهت ده توانریت به زاراوهی فه لسه فی لیکبدریته وه. ئه فلاتون
له فه لسه فهی دواتردا، به تاییهت له ریساله ی یاساکاندا، لایه نگرى حکومه تیکی ئیلاهییه و ده لیت،
کوفر به توندی سزا بدریت و ئایین له لایه ن ده وه ته وه به ریوه بچیت. به تاییه تی فه رمانه واکانى
حکومهت پیویسته په روه رده ی ئایینی بن. ئه م به شه یه کسانه به بیروکه کانی سه ده کانی ناوه راست
که به رزترین پیگه ی ئایین ئه وان پشتگیریان کرد (فۆرؤغی، ۱۳۷۹، ۲۱)

دەرئەنجام

ئەم تويژىنەۋەيە كە ئەنجامدراۋە گەيشتۆتە ئەم دەرئەنجامانەي خوارەۋە:

2- لەم تويژىنەۋەيەدا بۆمان دەرکەوت كە ئەفلاتوون گرېنگىيەكى زۆرى بە فەلسەفەي پەرۋەردە داۋە.

2_ ئەفلاتوون سىستەمىكى لە كۆمارى خۇيدا وينا كىرۋە كە دابەشى كىرۋە بەسەر قۇناغەكانى پەرۋەردە كىردنى مندالان.

3- ھەرۋەھا تويژەر لەم تويژىنەۋەيەدا گەيشتە ئەو دەرئەنجامەي كەۋا گەشەپىدانى ھەست و پەرۋەردە دەبىت ئامانجى تاكەكەس و ماف و چاكە و جوانى بىت.

4- پەرۋەردە بە بۆچوونى ئەفلاتوون بە شىۋەيەكى راستەقىنە دەگاتە ئەم ئامانجە بە دانانى تايبەتمەندىيەكانى مامناۋەندى و بويرى و شارەزايى سەربازى لە گەنجاندا، ئەمانە دىندەيى زانين بوون كە گرنگە چىتر بەس نىيە بۆ ئامادەكردنى ھاۋالاتيان بۆ پىداۋىستىيەكانى ژيانى گشتى و پىداۋىستىيەكانى ژيان بۆ پەرەپىدانى كۆمەلايەتى.

5- ئەفلاتوون لەو بۆچوونەدا بوو كە دابىنكردنى زانيارى ورد بە گەنجان دەربارەيى سىروشتى حوكمرانى و سىروشتى راستى رەھا يارمەتيدەر دەبىت بۆ ئەۋەي كارى سەرەكى لە ژيانى جىھانى و كۆمەلايەتيدا بكن.

لیستی سەرچاوهکان

یه‌که‌م: قورئانی پیرۆن، (سوره‌تی طه، ئایه‌تی ۱۱۴)

دووهم: سەرچاوه کوردیه‌کان:

1- سیوه‌یلی، ری‌یوار (۲۰۱۵) په‌روه‌رده له تیه‌زینی کومه‌ناسی و ده‌روناسی، چاپخانه‌ی په‌نجه‌ره_هه‌ولێر.

2-چیا، محمد، (۲۰۰۵)، فه‌ره‌نگی فه‌لسه‌فی، چاپی سییه‌م، چاپخانه مه‌ارت- تاران.

3_لیتیف، هلمت، (۲۰۲۱-۲۰۲۲) ب‌نه‌ماکانی په‌روه‌رده، چاپخانه ئاوێر.

4_نه‌جمه‌دین، ئه‌نوه‌ر، (۲۰۲۱)، سەرچاوه‌ی مه‌عریفه له میتۆلۆژیا و ئایین و فه‌لسه‌فه و ماتریالیزمدا. چاپخانه‌ی بیانی چاپی یه‌که‌م، سلیمانی.

5-سعید ئاراس، (۲۰۲۱)، مرۆف چۆن خودای دروستکرد، گوٲاری فاکت، هه‌ولێر.

سییه‌م: سەرچاوه عه‌ره‌بیه‌کان:

1- النباهین، علي (۱۹۹۶)، تاریخ الفكر التربوي، طبع الأول، غزه، جامعة الأزهر.

2- علي، سعید، (۲۰۱۰)، أصول التربية العامة، طبع الثاني، عمان، الأردن، دار المسيرة.

چوارهم: سەرچاوه فارسیه‌کان

1- شاتو، ژان، (۱۳۶۹) مرییان بزرگ، ترجمه غلامحسن شکوهی، تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

2- فروغی، محمد علی، (۱۳۷۹)، سیر حکمت در اورپا، تهران، چاپ البرز.

3- کاپستلون، فریدریک، (۱۳۶۸)، تاریخ فلسفه، سید جلال‌الدین مجتوبی، تهران، انتشارات سروش.

4- کریشنان، رادا، تاریخ فلسفه شرق و غرب، احمد یوسفیان، ج ۲، تهران، انتشارات انقلاب اسلامی.

پینجه‌م: سەرچاوه ئینگلیزیه‌کان:

1_ <https://academics.su.edu.krd/public/profiles/ardalan.abdulqader/teaching/teaching-1868-20807-1654293655-1.pptx>

2-Mintz, amiss and practices of education ,(2018),this springer imprint is published by springer nature ,Switzerland.

3-Waterfield Robin,plato,symposium,trans,(1994),oxford University press.

4-Barrow, Robin, Plato, Utilitarianism and education ,(2010),this edition first published by Routledge, London and new york.

پاشکۆ

زانكۆی سه‌لاحه‌دین - ههولیر
Salahaddin University-Erbil

The principles of Philosophy of education in Plato's Point of View

Research Project

Submitted to the Department of (Philosophy) in Partial
fulfilment of the Requirements for the Degree of B.A or BSc.in
(Philosophy)

By:

Vian Dilshad yedallah

Supervised by:

Sherwan Hadi Mohammed

Erbil-Kurdistan

March 2024- 2023